

GUD OG VERDEN

Sekulariseringen i teologisk perspektiv

av

GAUTE GUNLEIKSRUD

Denne artikkel er et foredrag holdt i en debattkrets (studiegruppen «Menighet, misjon, struktur»). Det ville være verdifullt om de synspunkter som er gjort gjeldende, kunne føre til en fruktbar meningsbrytning. Redaksjonen vil være takknemlig for å motta bidrag til nærmere drøftelse av problemet. — Red.

For de fleste norske kristne lyder det vel nærmest blasfemisk å tale om sekulariseringen som gudvillet og kristelig nødvendig. I det lutherske Norge er denne prosess uten reservasjoner erklært å være kirkens store fiende. Paradoksalt nok har norske lutheranere på dette punkt overtatt Calvins kirkepolitiske og teokratiske tankegang: Gud skal gjennom kirken direkte lede alle samfunnssektorer. Mens 1960-årenes bølge av «sekulærteologi» som i det vesentlige forfektes av reformerte teologer på kontinentet og i angelsaksiske land, har hentet sin inspirasjon fra typisk luthersk tankegods: toregimentslæren, frelse ved tro alene, spenningen lov — evangelium, skapelse — forløsning.

I det følgende vil vi søke å analysere sekulariseringsfenomenet ut fra de lutherske særkategorier, uten å bry oss med de vanlige kirkesjåvinistiske innvendinger og maktpolitiske bekymringer.

Sekularisering og sekularisme

Som stikkord for det man mener er berettiget ved verdsliggjøringsprosessen, brukes termen «sekularisering», i motsetning til den illegitime, forvrengte, selvstendigjorte verdslighet som man kaller «sekularisme». Vi vil definere «sekularisering» som en prosess hvor noe går over fra å være hellig til å bli profant. Den omvendte vei, fra profanitet til sakralitet, vil vi kalle «sekula-

risme». Det som tidligere er blitt ansett for å være guddommelig, men som så erkjennes ikke å være det, er med rette blitt sekularisert. Det som derimot er blitt sekularisert, men deretter blir behandlet som om det skulle være guddommelig, er utslag av en forkastelig sekularisme.

Mange anser sekulariseringen som legitim så lenge man i det minste anerkjenner eksistensen av en sakral, religiøs eller metafysisk virkelighetsdimensjon i tillegg til den verdslige. Sekularisme skulle da bli å ikke godta en ikke-sekulær livsdimensjon. Etter vår mening er det ikke her den avgjørende grense går mellom berettiget og uberettiget sekularitet. Det er nemlig fullt mulig å behandle og omgås verden som saklig og sekulært objekt også etter at gudstroen er gått tapt. Det er først når sekularismen kvalifiserer seg som en demonisk, resp. kultisk avmaktsholdning, at den berettigede sekularitet er gått tapt.

En av de viktigste utløsningsårsaker for sekulariseringen er Bibelens skaperfortelling. 1. Moseboks første kapitel kan sees som en radikal sekularisering av orientens urtidsmyter og religiøsofilosofiske kosmologi. Tilbedelsen av himmellegemene blir her kraftig avvist ved å beskrive dem som ikke-guddommelige nyttegjenstander: lamper. Gud skal ikke tilbes i naturfenomener. Enda viktigere er det prinsipielle syn på forholdet mellom Gud, mennesket og verden: a) Som skaper er Gud tenkt skarpt transcendent. Gud er totalt skilt fra verden. Det betyr ikke at Gud lar være å gripe inn i verden og lede historiens gang (slik deismen tenker), men at en bro mellom verden og Gud bare kan konstrueres fra Guds side. Gud kan ikke nås i forlengelsen av det skapte, hverken gjennom fornuft, følelser eller religiøsitet. Den eneste vei fra skapning til skaper går gjennom den inkarnerte. Verden er ikke gud. Verden er «bare» verden. Alt som overhode kan erkjennes, er verden. Også «åndens verden» er skapning. Dermed skal intet tilbes som guddommelig. Men heller ikke fryktes som demonisk, slik det skjer i storparten av de såkalte primitive religioner. b) Verden er *Guds* skapning. Altså er den god og skal hverken foraktes eller forsakes. c) Mennesket skal herske over verden. Den skal brukes, utnyttes. Dermed har verden fått et preg

av saklighet, nøytral instrumentalitet som er ukjent i andre kultur- og religionsmiljøer.

I skapertanken ligger kimen til avsakralisering, avmytisering, avdemonisering — kort: sekularisering av verden. Gud og verden er p. d. e. s. i og med transcendenstanken totalt atskilt, p. d. a. s. gjennom skaper-relasjonen ubrytelig fastbundet. Men Gud er aldri i verden. Andre religioner og filosofier opererer enten med en kosmisk enhet av sakral, guddommelig art — eller med en dualisme som setter hovedskillet midt i skapningen, mellom ånd og materie, mellom himmel og jord. I GT går skillet mellom himmel + jord = det skapte — og Gud på den andre siden. For grekeren er åndens sfære guddommelig, for israelitten en del av verden.

En ny og uhørt tankegang var satt inn i historien, spiren til den vesteuropeiske sekulariseringsprosess.

Sekularisering av tenkning og religion

I den vesterlandske kulturavdeling, hvor altså sekulariseringsfenomenet i eminent forstand foreligger, regnes gresk-antikk filosofi og jødisk-kristen tro som de historiske hovedrøtter. Vanligvis betrakter man den greske opplysningsfilosofi (særlig Sokrates og Demokrit) som kilden til senere tiders rasjonale tenkning og moderne vitenskapsteori, mens kristendommen tilskrives de hemmende og konserverende virkninger i Europas vitenskapsutvikling. Men i sin kamp mot naturvitenskapen har kirken argumentert mer gresk (katolikkene aristotelisk, protestantene platonsk) enn bibelsk.

Det er interessant å se hvordan gresk tenkning nettopp når den kulminerer som opplysningsfilosofi, aller skarpest avslører sin antisekulære tendens. Naturfilosofien fra Thales av virker selv sagt krasst materialistisk og sekulær sammenliknet med den frodige homeriske mytologi. Men vi kan også betrakte førsokratikken som naturalistisk *teologi*: étt eller flere naturelementer opphøyes til å bli de bærende kosmisk-religiøse prinsipper, f. eks. «alt er vann». Det betød ikke at verden var degradert til «bare» verdslig vann, men snarere at vannet ble gitt metafysisk, sakral

status. Xenofanes' skarpe religionskritikk («dersom oksene kunne male, ville de male gudene som okser») var ingen antropomorfistisk sekularisering av mytologien som hos Feuerbach, men tvert imot en *reformasjon*, anvisning av en bedre religion: den etiske monotheisme. Selv Aristoteles' erfaringsvitenskapelige system er egentlig bare interessert i tilværelsens religiøse logos-prinsipper, den ideelle og guddommelige verdensorden — ikke i fenomenverdenens skiftende detaljer. I stoicismen er denne sakrale naturalisme ytterligere konsolidert: tilværelsen og naturen er gjennomsyret av hensikts-prinsipper, og mennesket skal bare føye seg inn i denne universale verdensorden. Og aller klarest ser vi denne guddommelige immanens (gud bor i verden) i den romerske og greske statsreligion, hvor fromhet er samfunnsplikt og ateisme en forbrytelse. «Theos» er et *predikat*, alt kan være «gud». Noen profan livssektor finnes ikke — og kan ikke finnes.

Metafysisk filosofi søker å finne tilværelsens urgrunn og hovedprinsipp. Først i en kristen og etterkristen kultur kan tenkningen frigjøres fra forstrekkelse mot himmelen (i betydning Gud) og isteden underlegge seg jorden, dvs. stå i vitenskapens og teknikkens tjeneste. Tenkningen trenger dermed ikke fremtvinge noe forsvar for «guddommelige verdier», trenger ikke avtvinge kosmos noen universal «mening med livet»!

Mennesket er uhelbredelig religiøst. Kristendommen kan helbrede mennesket for sin uhelbredelige religiøsitet, *det* er sekularisering! Sekularisering er frihet til å godta at tingene spriker, at verden ikke henger sammen. Mennesket er ikke nødt til å betrakte verden som helhet, i en guddommelig totalramme. Å tenke i to regimenter betyr i denne sammenheng at fornuften er frigjort fra kravet om å skulle levere en innvielse i de evige livsprinsipper. Den kristne tro fungerer dermed som terapeut mot metafysikk og idealistisk logos-filosofi. Teologisk sett er det Guds lov (i kvalifisert luthersk mening) som tvinger mennesket til å stille spørsmålet om livets sammenheng og grunn, altså dyrke skapningen fremfor skaperen. Lovens tvang til selvtrettferdiggjørelse slår også ut i en livssynsprojeksjon hvor mennesket trygger sitt liv ved hjelp av et element i skapningen (av sekulær art) som

blir totalprinsipp med guddommelige attributter. Verden får verdi og mening ved hjelp av et verdslig hjelpemiddel, uten Kristus.

Å bli «fri fra loven» innebærer da en sekularisering: å forlate det Absolutte som filosofisk tema, gi avkall på en enhetlig verdensanskuelse. Teologien slipper å binde seg til noen kristendomsvennlig normalfilosofi og kan godta fornuften som en sekulær, agnostisk, dennesidig størrelse uten totalitære ambisjoner. Fornuften befris fra sin krampaktige innsiktning på en religiøs sfære.

Dette er også en konsekvens av den kristne åpenbaringstanke. I lys av åpenbaringen stadfestes fornuftens ikke-kristne konklusjoner: Marx' reduksjon av religionen til et *sosiologisk* fenomen, til overbygning over klassestrukturer, holder stikk. (Hvem tør benekte at religion er opium for folket, at evighetsopptatthet stagner underklassens tariffkrav?) Feuerbachs reduksjon av religionen til et *psykisk* fenomen: at gudsforestillingen er en projeksjon ut fra indre behov og spenninger — er treffende. Nietzsches påstand om kristendommen som degenerert «platonisme for folket» er en adekvat beskrivelse av den kristne folkereligiøsitet i *filosofihistorisk* lys. Wittgensteins tese (i *Tractatus*) om at en åpenbaring i verden er umulig, beskriver korrekt kristendommen som gjenstand for *logisk* analyse.

For åpenbaringen er jo nettopp det *umulige* (det Gud likevel gjorde) og det utenkelige (det som ikke oppkom i noe menneskes hjerte/tanke). Agnostikeren har rett når han påstår at han ikke kan finne noe allmektig vesen i verden. For Gud er ikke i verden, og alt som kan oppspores, *er* verden. Gud er skilt fra verden. I verden har han derimot skjult seg i avmakten, på korset. Tvileren har rett når han klager over at Gud aldri har talt til ham. For Gud er intet plaprende orakel i Delfi, han er «tystnadens» Gud. Gud har intet gjemmede i verden, han bor ikke i naturvitenskapens huller, han dirigerer ikke atomfysikkens akausale kvantesprang. Gud har villet sin inkognito-tilværelse. Guds død var intet ulykkestilfelle, men et produkt av kristendommen, et resultat av at Gud engang var blitt erkjent og forkynt som den levende

Gud og ikke lenger som et religiøst prinsipp i kosmos. Og da var muligheten av den ateistiske konklusjon straks tilstede.

Men først da var også den nihilistiske konklusjon mulig. Guds fravær i verden skaper et tomrom som plager. Tomrommet er angsten, fortvilelsen. Erfaringen av «Intet» er erfaringen av den fraværende, døde Gud. At livet er blitt ufornuftig, meningsløst, gudløst forutsetter at Gud engang har vært der. «Det vi har arvet fra kristendommen, er en dårlig samvittighet, en fordømt dårlig samvittighet. Kjære Gud, hvorfor denne uro! . . . Hans godhet varer *ikke* evig.» Grekerne kjente ingen gud som kunne forlate dem. Predikatet «theos» kunne ikke etterlate tomrom og skape gudsformørkelse, for «det guddommelige» var alt i alle, verdens trygge urgrunn.

Møtet med den radikale nihilisme, truselen fra «Intet», finner ikke sted hvor verden har bestått fra evighet og der sjelen lever videre i evig udødelighet. Først en skapelse av *intet* fremtvinger erkjennelsen av at «Væren» ikke er noen selvfølge. Da blir livet det irregulære, døden det normale.

Men når den Gud som skapte verden av intet, dør, skjer étt av fire: Skapertroen lever videre, man behandler det skapte som saklig, nøytral, sekulær verden, og utnytter det ved hjelp av naturvitenskap og teknikk — også etter at skaperen er glemt. *Eller* man trues av den radikale nihilisme. *Eller* man overfører guds-predikatene på verden og gjør den til gjenstand for (avguds-)dyrkelse. *Eller* man flykter inn i et antiteknisk kulturideal. De tre siste løsninger er uttrykk for sekularisme, man makter ikke fastholde verdens verdslighet. De har resakralisert det sekulære. Og trenger derfor kristendommens terapi.

Nihilismen er et resultat av den metafysiske forstrekkelse. Den som har vennet seg til å tenke i totalitære baner (f. eks. forlange en absolutt mening med livet), krever intet eller alt. For ham fører metafysikkens oppløsning til nihilisme. Han vil ikke nøyes med empirismens og den analytiske filosofis begrensede pretensjoner, historisk detaljerkjennelse og naturvitenskapens sannsynlighetskategorier. Han søker evidens — eller total skepsis.

Ekte sekularitet må alltid på ny tilkjempes. Sekularismen og

absoluttismen er en konstant trusel. Kirken må derfor gjennom sin forkynnelse av evangeliet og skapertroen bidra til å bevare skapningen som sekulær skapning, ikke — som den har pleidd — alliere seg med idealistisk metafysikk til kamp mot sitt ektefødte barn: sekulariseringen. (Ikke rart den sekulariserte verden til gjengjeld har kastet sin mor ut med badevannet!) Kirken må så å si hjelpe den wittgensteinske flue som surrer mot vindusruten (= de absolutte og uløselige problemer) til å snu og fly ut samme vei den kom inn: «Løsningen av livsproblemet merker man på at problemet forsvinner. Det man ikke kan tale om, må man tie om.» Tenkningen må henvises til sin sekulære oppgave.

Sekularisering av naturen

De fleste folkeslag tilber og/jeller frykter naturen. Naturen hersker over dem. Grekerne var kommet relativt langt i å befri seg fra dette underordningsforhold. De så naturen i øynene med frimodighet, ja bedrev sogar tekniske eksperimenter med den. Likevel sto grekernes oppfinnelser dypest sett i fromhetens tjeneste: de innrettet seg etter naturen, etterapet den. Naturen var den store læremester, mennesket eleven. Denne ansats til naturvitenskap var i høy grad preget av naturmystikk og naturtilbedelse. Herredømme over naturen gjennom bevisste og systematiske inngrep var blasfemi, mens detaljkunnskap om den fysiske fenomenverden for sin egen skyld var uinteressant. Naturvitenskapens objekt var *gud*. Naturfilosofene ble hindret i sine tilløp til vitenskapelig tankegang av sin respekt for det guddommelige i naturen. Og de som vurderte naturen lavest, dualistene, ble hindret av sin forakt for materien. For dem var bare «ånden» verd utforskning. Bare matematikk og logikk, som beskjefteget seg med idéenes verden, med de harmoniske prinsipper, var *egentlige* vitenskaper. Fenomenenes skiftende verden var «ikke-eksisterende». Matriell teknikk var en beskjeftegelse for slaver, ikke frie menn. Vitenskap var et middel til kontakt med tilværets guddommelige orden. Derfor var det astronomien som nøt størst anseelse, den befattet seg nemlig med den himmelske verden, med de evige sirkelbevegelser.

Sekulariseringen er foregrepet i GT. Det lange tidsrom inntil den vitenskapelige revolusjon i nytiden skyldes sikkert delvis kirkenes allianse med gresk filosofi i oldtid og middelalder, et ekteskap som ble delvis oppløst i renessansen. Men vi skal ikke undervurdere middelalderens innsats, særlig på det tekniske område. Det er utviklingen av de tekniske måleinstrumenter som overhode har muliggjort de grunnvitenskapelige fremskritt.

I og med herskeroppdraget over naturen kunne man utvikle en systematisk teknikk, gripe uredd og interessert inn i naturen, forandre den, manipulere med den, eksperimentere med den. Enda viktigere var kan hende sekulariseringen av ånd og idéer — og dermed også av de «evige» vitenskaper: matematikk og logikk. Menneskets fornuftsutrustning er ikke del av en guddommelig substans, men den hører til på den verdslige side av den store skillelinje. Alt som overhode kan erkjennes, er verden. Følgelig kan matematikk anvendes på materien, en uhørt idé for de dualistiske grekere. (Forholdet er litt mer komplisert når det gjelder pythagoreerne, men omstøter ikke vår hovedtese.) Det var dette Kepler, Galilei og Newton gjorde: de matematiserte naturen. Hvilken suksess dette påfunn fikk, kan vi i dag observere i ethvert atomlaboratorium. Der hvor Aristoteles' empirisme, hans sansebundne og ærbødige iakttakelse intet kunne se, der har teknisk produserte måleinstrumenter overtatt. Den moderne teknikk er beherskelse og forutsigelse av naturfenomener ved hjelp av matematiske modeller.

Så ble Gud trengt ut av sin astronomiske himmel. For alt som kan erkjennes, er bare verden. Gud ble for Laplace en overflødig hypotese til å forklare verden. Hvilket kirken burde vært enig i. Den burde ha visst at Kristus er frelser, ikke verdensforklaringsprinsipp.

Vår tids naturvitenskapsmenn behandler naturen med største selvfølgelighet som skapning, enda de forlengst har glemt skapere. Skapertanken overlever Guds død.

Men heller ikke her består sekulariseringen automatisk. Spinozistisk tilbedelse av «gud eller naturen» har forledet/inspirert naturvitenskapsmenn til tilbakefall i sekularismen. Vi forbauses

ikke over å høre at Galilei var naturmystiker. At store forskere som Einstein prøver å døyve sin dårlige samvittighet for naturvitenskapelig ensidighet ved ukritisk å dedusere en gudsmystikk ut fra sin faglige innsikt, er vel også psykologisk lett forklarlig. Men dette noe apokryfe religionsvedheng hindrer ikke at de i sin vitenskap helt er preget av sekulær refleksjon og manipulasjon.

Mer fatal er sekularismen på det vitenskapelige plan. Når Gud er død, påføres verden ofte de guddommelige predikater: uendelighet, evighet, autonomi, allmakt, allvitenskap osv. Guds fravær fører ofte til at den gudløse natur blir demonenes tilholdsted. Sekularisme i teknikken, dvs. når teknikken går over fra å være menneskets middel til å bli en selvstendig demon som leder og behersker mennesket, er det farligste av alt. Jo mer overhengende denne fare er, jo klarere er utfordringen til kirken om å oppgi sin motstand mot sekulariseringen og isteden mobilisere sekulariseringens kilder på ny til kamp mot primitiv naturunderdanighet i moderne, men desto mer skjebnesvanger utgave.

Sekularisering av mennesket

Sett fra menneskets synspunkt er det kristne menneskeverd en funksjon av herskerstillingen over naturen. I andre kulturmiljøer er mennesket integrert i en overordnet naturhelhet eller et åndshierarki. I begge tilfeller befinner mennesket seg nederst på rangstigen. Både naturalismen og idealismen gir mennesket en underordnet tilknytning til sine omgivelser. Selv om idealismen påstår å representere et optimalt menneskeverd ved å rangere det som eneste åndstrustedede dyr, så er det likevel ikke selvstendig og fritt, men befinner seg med sin «gnist av guddommelighet» lavest i åndens rike (logos spermatikōs). I stoisismens mikrokosmoslære forenes det naturalistiske og idealistiske syn på mennesket. Mennesket er et lite ledd (mikrokosmos) i den guddommelige natur (makrokosmos), som mennesket er en avspeiling av. Makrokosmos er overordnet mål og norm. Når mennesket skal føye seg inn i denne universalorganisme, er det intet selvstendig vesen.

Først skaperguden kan rive mennesket ut av denne universale

integritet og gi det frihet og herskerdistanse overfor verden. Det gjelder også etter at Gud er død. Da blir mennesket stående øverst på rangstigen, uten noen norminstans over seg. Sekularisering av mennesket betyr at det må overta gudspredikatene autonomi og frihet. Når det gjelder mennesket, slår altså sekularisering automatisk over i sekularisme. Rett nok kan menneskeverdet bevares som frihet også en stund etter tronbestigningen. Men før eller senere dukker normproblemet opp via moralrelativeringen (som er en konsekvens av Guds død), og mennesket tvinges til også å overta Guds lovgiverfunksjon. Relativismen medfører ikke libertinisme (at Gud er død, betyr ikke at alt er tillatt!), men blir tvert imot tung å bære, fordi den slår ned som *ansvar*. Derfor flykter mange inn i en platonsk idésfære eller ideologiske surrogater (paveautoritet, MRA, sex-evangelium) som makrokosmisk norm. Man umyndiggjør seg selv av frykt for menneskeverdet sine konsekvenser. Man kan foranstalte et politisk makrokosmos med en streng moralkodex, som f. eks. kommunismen. Eller man prøver å leve ut friheten i full bevissthet om ansvaret, søker å skape en heroisk humanisme (Sartre). Men denne siste løsning er dypest sett bare praktisabel som jeg-filosofi, hvor friheten blir frihet fra medmennesket («helvetet er de andre»). Når mitt menneskeverd kolliderer med en annens, da har et Du beskåret mitt menneskeverd — eller Jeg har beskåret en annens. Menneskeverdet skaper relativisme, og dermed også *skyld*. Menneskeverdet fanges i sin egen apori. *Menneskeverd er angst*.

Kristen terapi skal også her være tro mot sitt sekulariseringsoppdrag ved å fastholde friheten og avskjære sekularistiske fluktforsøk. Samt levere en fornyet henvisning til menneskeverdet sine kilde ved å forkynne tilgivelse fra skaperguden, tilgivelse for at mennesket ikke orket å bære de stjalne skaperattributter.

Sekularisering av samfunnet

«Kirkehistorien er verdenshistoriens skjulte sentrum», sier Bonhoeffer. Vi vil nøye oss med å belyse denne påstanden ved å henise til historiens irreversibilitet. Sekularisering er differensiering, pluralisering. Verden kan ikke finne tilbake til et tidligere

utviklingsstadium, til et mer ukomplisert strukturmønster i samfunnet. Den kristne sekularitet har vært med på å sette teknokratiet til verden. Kirken kan derfor ikke gjennom konservativ kulturromantikk fornekte dette sitt ektefødte barn. Men den har derimot full anledning til å delta i oppdragelsen.

Det sterkt differensierte samfunn har vist seg ytterst sårbart for politisk omslag i sekularistisk totalitarisme. Ved ikke å vedstå seg den tekniske kultur, men flykte inn i rekken av byhatere og antitekniske «gnostikere» (antroposofien m. m.) eller istemme undergangsskrikene, legger kirken veien åpen for alle slags samfunnssekularismer.

Ikke minst vis à vis nestekjærlighetsbudet er vi forpliktet til solidaritet med det tekniske samfunn både i gode og onde dager. Utviklingshjelp er i dag også et spørsmål om sekularisering og teknifisering av mottakerlandet. Matauk og hygiene er de fleste steder avhengig av at man rydder vekk hindringer av religiøs art, og at man makter å opprette i det minste visse profane livssektorer.

Sekularisering av kirken

Sekulariseringen rammer også kristendommen. Eller rettere: den truer all illegitim religiøs og ideologisk infiltrasjon i det kristne evangelium. Kirken må alltid være villig til å rense sin forkynnelse i sekulariseringens digel. Denne prosess vil alltid være smertefull, særlig fordi kirken til alle tider har hatt atskilkelig idealistisk filosofi og almenreligiøsitet innsmuglet i sin teologi. For å bevares som evangelium må kristendommen underkastes sekulariseringens harde prøve.

Men evangeliet selv skal ikke sekulariseres. Kirken skal avideologisere, men aldri avkerygmatisere sitt ærend. Troen er tvert imot garantert for ekte og radikal sekularitet.

Men kirken? Skal den ikke som institusjon avvikle sine sakrale bastioner i en sekulær verden? Dette er den moderne sekulærteologis hovedproblem. Det er en selvfølge at kirken skal leve med og lide med i sekulariseringsprosessen. Den som vil være kir-

ke for andre, for verden, må i solidaritetens navn fornedre seg, være villig til oppbrudd fra trygge posisjoner.

Men skal kirken dermed være et stykke verden? Skal den tradisjonelle «fundamentalisme» i kirkeordningsspørsmål avløses av en tilsvarende relativisme og nihilisme? Det er klart at kirken bærer på en rekke sekundære strukturer som med fordel kan avskalles og utskiftes. Men kirken har likevel én uoppgivelig struktur, nemlig dens budskap. Alle andre strukturer skal eventuelt være avledet av og underordnet Ordets og sakramentforvaltningens tjeneste. (Augustana og Konkordie-formelen tenker her deduktivt!) Både i dogmatikk og kirkeordning skal det være en klar tendens til minimum. Det er bare én som er hellig, Gud. I vår verden finnes det bare ett som er sakralt, Kristus-budskapet. Det er utelukkende dette oppdrag som kvalifiserer kirkens eksklusivitet.

Å være kirke for andre kan bare den som *er* kirke, utvalgt og sendt av Gud. Bare formalt å «være til for andre» går ikke ut over den stumme solidaritet i lidelse og glede; den blir aldri *diakonia*. En kirke som er et stykke verden, vil automatisk se seg som et stykke moralistisk opprustet «ved siden av verden». Bare den som selv er befridd fra verden, vil kunne være radikal i sin solidaritet uten moralistisk distanse eller urealistisk optimisme – og samtidig ha noe å tjene verden med. Først når kirken vet seg å forvalte et analogiløst budskap, kan den sprengde religiøse, psykologiske og sosiologiske grenser og vilkår som alltid kleber ved ikke-kristne forløsningstilbud. Først gjennom et nidkjært vern om sitt evangelium kan kirkens sendelse bli universal, fullt offentlig og samfunnsrelevant. Skranker oppstår der kirken i misforstått iver vil finne tilknytningspunkter av særmenneskelig art, dvs. favne bestemte grupper gjennom tilleggsmanipulasjoner med evangeliet. Denne iver, parret med manglende tillit til evangeliets egen bære-evne, skaper tilleggsstrukturer i kirken og blokerer evangeliets frie løp til en hel, til en sekulær verden.